

درخت جاودانگی

سرو افسانه‌ای «کشمیر» در خراسان
نماد عظمت و سرافرازی ایرانیان بود

هما سعادت‌مند
h.saadatmand@shahraranews.ir

برابر منابع تاریخی، ۱۴۸ سال پیش «جولیوس استرلینگ مور تون»، روزنامه‌نگار و سیاست‌مدار آمریکایی، در اعتراض به قطع بی‌رویه درختان، نخستین‌بار ایده‌ای را مبنی بر انتخاب روزی به‌نام «درخت‌کاری» مطرح و ۱۰ آوریل را برای آن پیشنهاد می‌کند. از این طرح استقبال می‌شود، آن‌چنان‌که در همان روز، یک‌میلیون اصله درخت در سراسر آمریکا کاشته می‌شود. اما تخم

● درخت یعنی بزرگداشت‌زندگی

گرامی‌داشتن درخت‌ا‌ما تاریخی بلنددر نزد ایرانیان دارد و قدمت آن را

می‌توان تادوره باستان عقب‌برد، به‌گفته دکتر مددخت پورخالقی چترودی، استاد زبان و ادبیات‌فarsi دانشگاه فردوسی، تفکر ایرانیان مبتنی بر بزرگداشت زندگی و حمایت از باوری است. در باور آنان کاشتن درخت ثواب دارد، زیرا با گسترش سطع کشاورزی، قلمرونیکی نیز افزایش می‌یابد و دیوان رانده می‌شوند.

این استاد زبان و ادبیات‌فarsi دانشگاه فردوسی درباره آیین درخت‌کاری در ایران باستان چنین توضیح می‌دهد: «جشن درخت‌کاری در پی جشن «درخت‌تری» که در آغاز ورود آریایی‌ها به خاک ایران انجام می‌شده، مرسوم شده‌است. ایرانیان درخت‌کاران را تشویق و مجازات‌های سنگینی برای درخت‌افکنان در نظر می‌گرفت‌ه‌اند.

● درخت تولد اهمیت درخت در نزد ایرانیان آن‌چنان بوده‌است که رد سبز آن را می‌توان در آیین‌ها، باورها، افسانه‌ها و حتی هنر و موسیقی هم مشاهده کرد. برای مثال

ایرانیان از دیرباز رسم داشته‌اند که با به‌دنیا‌آمدن هر فرزند، درختی بکارند که به «درخت تولد» مرسوم بوده‌است. آنان تا هنگام نوجوانی فرزندشان از درخت مراقبت می‌کرده و سپس آن را به صاحبش می‌سپرد‌اند. این درخت با فرزند می‌مانده و پیر می‌شده‌است. همچنین برگزاری آیین نیایش در زیر درخت، شیردادن به طفل و کاشتن درخت بر سر مزار مردگان، برخی دیگر از بی‌شمار آیین‌های مرتبط با درخت

حسین بیات

h.bayat@shahraranews.ir

خراسانیان ویعتنبرآن ایرانیان رسم‌باوروی بسیارزیبا دارند که برپایه‌دوستی‌انسان و محیط زیست استواراست؛ رسمی که درخت‌توت‌را عصاره‌زی‌چوتی مقدس می‌شمارد. طبق‌ای‌باور، کسی نمی‌تواند مالک درخت‌توت‌باشد، اما عجیب‌که این منع مالکیت‌سبب نشده‌است کاشتن آن به فراموشی سپرده‌شود. برعکس، پدران‌ما با همین دیدگاه و باورداشت‌انسانی، درگذره‌ها، کوچه‌با‌ها، کنارنهرها و دوسوی‌جاده‌ها یا هر‌جای‌دیگر که توانسته‌اند، درخت‌توتی کاشته‌اند تا مسافران و عابران‌از میوه‌آن بهره‌مند شوند و «خیر‌کثیر» شود.

رواقع هرکسی‌می‌خواست‌وقتی

کند، ساده‌ترین‌این‌وقف‌ها که عمومیت‌هم‌داشت، کاشت‌یک‌یا چنددرخت‌توت‌بود، سال‌ها‌باری بایان آن‌ومردم، دره‌همین‌مشهد درخت‌توت‌را‌وقف‌عام‌می‌دانند و معتقدند این درخت‌از‌زل‌متعلق به‌عموم‌مردم‌بوده‌است و تا‌ابد از آن همه‌مردم‌خواهد‌بود. مردم معتقدند که میوه‌توت‌مال‌همه‌است و هیچ‌کس نمی‌تواند مانع از توت‌خوردن دیگری‌شود. همچنین اعتقاد دارند که کسی‌حق‌ندارد‌به درخت‌توت‌آسیبی‌برساند، اگربرساند یا‌گره‌ای‌در‌زنگی‌اش می‌افکند یا داغی‌می‌بیند. اگر‌از قدیمی‌های‌مشهد بپرسید، بی‌گمان سخنانی ازاین‌دست‌را‌فراوان می‌شنوید: «درخت‌توت‌برای‌ما مثل‌امام‌زاده بود. شکستن شاخه‌ها و قطع‌کردن این درخت‌گناه‌گیره‌بود.»، «فروش

کهن سبزهای خراسانی

از سرو ابر که به ۴۵۰۰سال زندگی که قدیمی‌ترین درخت ایران و دومین کهن‌سال زنده‌زمین‌است، بسیار گفته شده؛ درختی که برابر برخی افسانه‌ها به دست زردشت پیامبر کاشته شده‌است. اما این یگانه درخت میراثی ایران نیست و براساس آمار رسمی، نام ۱۹۳۸ درخت دیگر در فهرست

به‌گفته این استاد دانشگاه، زیاترین جلوه درخت در آینه آیین‌ها، «یین‌نخل گردانی» در مراسم عزاداری سالار شهیدان امام‌حسین(ع) است. آیینی که در آن جمله‌مانندی از چوب به‌شکل سرو ساخته و با انواع پارچه‌های قیمتی، آینه و چراغ و گل و سبزه و شمشیر و پرتاووس یا میوه‌انار آراسته می‌شد.

● درخت‌درباور و افسانه‌های مردم این عضو انجمن زبان و ادب‌فارسی ایران در ادامه توضیح می‌دهد که نقش درخت و اهمیت آن سبب شده‌است افسانه‌های زیادی پیرامون آن‌ها مطرح شود و باورهای بی‌شماری از وجودشان رنگ گرفته‌است: «در افسانه‌شناسی کهن و چگونگی به‌وجود‌آمدن افسانه‌ها و دوام آن‌ها در میان ملت‌ها، به اندیشه‌های راز‌ناک گوناگونی برمی‌خوریم که هر یک به‌گونه‌ای تقدس درخت را بازگو کرده‌اند. در باور بسیاری از مردم، درختان مقدس حامل میوه‌های زندگی‌بخش بوده‌اند، چنان‌که درخت «هوم»، گئوکر نه و «سرو» نزد ایرانیان و در فرهنگ اسلامی ایرانی درختان «سدر المنتهی»، «طوبی»، «نار»، «نجیر» و «یتون» از این ویژگی برخوردارند.»

دکتر پورخالقی ادامه می‌دهد: «همچنین در فرهنگ عامه مردم ایران نشانه‌هایی از تبدیل انسان به درخت را هم می‌توان دید. برای نمونه در ۷کیلومتری شهرستان گرز در حوالی روستای ضائیان، مرقد «سیدسلطان قاضی» قرار دارد. روایت می‌کنند که دشمنان قاضی او را به شهادت می‌رسانند و بعد به‌سراغ خواهر وی می‌روند و قصد کشتن او را می‌کنند. خواهر سلطان قاضی از خدا می‌خواهد

که او را به درختی تبدیل کند، خداوند آرزوی او را برآورده می‌کند. این درخت را مردم «درخت‌شفا» می‌دانند و معتقدند زمانی این درخت در اثر طوفان بر زمین می‌افتد. وقتی بزرگان ده تصمیم می‌گیرند درخت را ببرند، از تنه آن صدای «آخ دستم» می‌شنوند و سپس درخت به‌خودی‌خود به آیم تقسیم و خون از آن جاری می‌شود. جای ۵ انگشت دست روی تنه این درخت حک شده‌است. همچنین در ۴۰کیلومتری شرق نیشابور و در روستای محسن‌آباد، درخت خشکیده‌ای هست که مردم آن را «درخت چوپان» می‌گویند. این درخت دارای عطری بسیار خوش‌است و مردم پوست آن را به‌عنوان تبرک در سجاده خود می‌گذارند. ۴۰سال پیش عده‌ای درخت خشک راز‌ناک‌کند و خواسته‌بودند به منطقه دیگری ببرند. در باور مردم خراسان، امام‌ض‌اع) در هنگام عبور از نیشابور مدتی در سایه آن نشسته و همین امر باعث تقدس آن شده‌است. بنا بر روایتی دیگر هم، این درخت که به چوپانی می‌ماند، روزگاری انسانی حریص بوده که به امام‌ض‌اع) شیر یا انگور نداده و به جای این بی‌حرمتی به درخت تبدیل شده‌است و تا امروز بار ندامت خود را به دوش می‌کشد. بنابه باور مردم اگر در شب جمعه کسی به آن سنگ بزند، از آن خون می‌تراود.»

● روایت قداست درخت قداست درخت در فرهنگ مردم ایران باستان و پس از آن مسلمانان، موضوع دیگری است که این استاد دانشگاه به آن اشاره می‌کند. به‌گفته پورخالقی، «مردم درختان کهن‌سال را نشانه اسقامت و پایداری و بردباری و پیروزی بر طبیعت خشن به‌شمار

وقف سایه و شیرینی

نگاهی به چرایی کاشت درخت توت در مسیرهای منتهی به حرم رضوی

کلان‌ترین درخت توت در حرم حضرت زینب(س) در مشهد

توت یا شیرۀ توت سبب بیماری و بدبختی خواهد شد.» بیشتر سن‌وسال‌دارهای این شهر جرئت نداشتند درخت‌توتی را قطع کنند،

می‌آورده و به‌دلایل مختلف مقدس و محترم شمرده‌اند. تقدس درختان تا حدی است که زیر درخت میوه‌دار حدث نمی‌کنند.» او توضیح می‌دهد: «هائزی ماسه می‌نویسد: در پاسارگاد سرو کهن‌سال زیبایی هست که مردم به آن اعتقاد دارند. از تنه کوچک یکی از شاخه‌های پایین آن نوعی صمغ بیرون می‌تراود که ایرانیان به‌ویژه عوام معتقدند این خون اعجاز‌انگیز است و هر روز جمعه که روز مقدس مسلمانان است، از آن می‌تراود. در حفرة بزرگی که در وسط این درخت وجود دارد و ۲تن می‌توانند در آن جا گیرند، شمع روشن می‌کنند و این بنا بر رسمی است که ایرانیان به موجب آن همه درختان بزرگ و کهن‌سال را گرامی می‌دارند و عقیده دارند این درختان پناهگاه ارواح سعادتمند هستند و به همین سبب آن‌ها را پیر یا شیخ می‌نامند. همچنین سرو ابرقو بنا به روایات و تفاسیر، سروی است که اصحاب رس آن را می‌پرستیدند و در روایات «شاه‌درخت» نامیده شده‌است. شاید یکی از دلایل تقدس آن روایتی است که در نهج‌البلاغه درباره این درخت آمده‌است. در نزدیکی این سر و، تل‌های خاکستری وجود دارد که عوام معتقدند باقی‌مانده خاکستر آتشی است که نمرود برای سوزاندن ابراهیم(ع) برافروخت. بعضی نیز این تل‌های خاکستر را محل آتشی می‌دانند که برای آزمایش نبی‌شاهی تهیه شد و معتقدند که زن‌های عقیم به انجام می‌روند و برای آیینستن شدن چند دقیقه در حفرة‌ای که در این تل حفر شده‌است، می‌ایستند.»

● وقف درخت این اهمیت پس از اسلام با تأکید

انمه‌معصوم(ع) همچنان به قدرت خود باقی بوده‌است، چنان‌که امام‌صادق(ع) در حدیثی می‌فرماید: «کشت کنید و درخت بنشانید. به خدا قسم آدمیان کاری برتر و پاک‌تر از این نکرده‌اند.» این آموزه‌ها درخت را به کالایی برای نذر و وقف تبدیل می‌کند و آیین‌نذر و وقف به‌شاهد به‌دلیل زیارتی‌بودن آن پررنگ‌تر از دیگر شهرهاست. کاروان‌های زائری که با مشقت بسیار با گذر از کوره‌راه‌ها خود را به آستان بوسی شاه خراسان می‌رساند‌اند، بسیاری از نیازهای اولیه خود را از طریق نذر‌ها و وقف‌ها برطرف می‌کرده‌اند. سایه درخت در تابستان جان‌پناه می‌شده و میوه‌اش در زمستان قوت‌راه و قوت رفتن بوده‌است. از همین‌رو نیز روزگاری این شهر بی‌مرز بر‌صد، شهر باغ‌های همیشه‌بهاری بوده که چتر سبز درختانش، سایه گستر عابران و ره‌گذران عرق‌ریخته از هم افتاب می‌شده‌است. طبق اسناد برجامانده، در مشهد قدیمی دست‌کم ۱۲باغ بزرگ معروف وجود داشته که تفرجگاه زائران و مجاوران بوده‌است. علاوه بر این، مشهد با وجود واقفانی چون «حاج‌حسین ملک»، محمدتقی‌ملک‌التجار و برادرش، به‌عنوان واقفان باغ بهشت‌مثال ملک‌آباد، حرف اول وقف درخت در کشور را می‌زنند. سواى این، در اسناد برجامانده بسیاری مانند «وقف‌نامه عضدالملک» و «وقف‌نامه عتیقی» می‌توان نشانه‌هایی از وقف باغ را دید. در خراسان همچنین وقف درختان منمری مردم گردو و انجیر نیز بسیار رایج است.

سفید شیرینی به دهان می‌گذاشتند و صلواتی می‌فرستادند برای نذر بانی کاشت این درخت. رواقع فراوانی تونستان‌ها در اطراف مشهد و کاشته‌شدن درخت‌توت‌ها در بسیاری از مسیرها و نهرهای قدیمی منتهی به حرم، از همین باور عبادی مایه می‌گیرد تا هم خدا بیامری و برکت زندگی کسی باشد که آن سرور را برای روشن‌کردن دیگ‌استی امام‌حسین(ع) استفاده می‌کنند. چنین اعتقادی سبب شده‌بود که پدران مایشتند در مسیرهای کاروان‌رو منتهی به حرم درخت‌توت بکارند تا زائران نیازمند در مسیر یاب‌روند هم از سایه آن بهره‌مند شوند و هم با تناول میوه آن خود را سیر کنند.

این‌گونه‌بود که زائران زیادی به توشه‌کم‌در اواسط اردیبهشت‌ماه از کنار درختان تونموند توت‌مسیرهای منتهی به حرم‌رمی‌شدند و دانه

و باقی‌است. سهم خراسان جنوبی از درختان کهن‌سال ثبت‌شده هم به عدد ۳۸ می‌رسد که «سرو کهن‌سال پهلگرد» با ۱۲۰۰سال عمر، «سرو گسک» با ۹۵۰سال قدمت و «چنار دوشنگان» با ۷۵۰سال دیرینگی تعدادی از آن‌ها هستند. نکته‌ای که نباید از قلم انداخت، این است که این آمار‌ها متعلق به درختان ثبت‌ملی‌شده هستند، نه همه آن‌ها. در سه‌گانه خراسان، بیش از صدها درخت با

عمر: ۶۰۰ سال
درخت چنار
میدان کاخ کتاباد

عمر: ۶۰۰ سال
درخت چنار
روستای دیزه داورزن

عمر: ۸۰۰ سال
درخت سرو
روستای دیزه داورزن

عمر: ۱۰۰۰ سال
درخت سرومایان
مایان

عمر: ۱۴۰۰ سال
درخت سرو
روستای باغسراگرد

عمر: ۱۴۰۰ سال
درخت سرو
روستای باغسراگرد

درخت جاودانگی

درباره سرو افسانه‌ای «کشمیر» در خراسان
که نماد عظمت و سرافرازی ایرانیان بود

دکتر رجایی
لباف‌خانیکی
اسناد دانشگاه و
باستان‌شناس

در چین باستان عقیده داشتند درخت‌توت‌ها را به کار می‌بردند که علاوه‌بر جنبه تقدس، پاک و فناپذیر نیز بود.

● سرو در زاین در ژاپن یکی از چوب‌هایی که در آیین «شینتو» مصرف می‌شد، چوب نوعی سرو به‌نام «هینوکی» بود. کاهنان شینتو عقیده دارند که آتش آیینی و مقدس را باید از اصطکاک ۲قطعه چوب هینوکی روشن کرد. هینوکی را در ساخت معابد نیز به کار می‌بردند که علاوه‌بر جنبه تقدس، پاک و فناپذیر نیز بود.

● هدیه‌ای برای خدایان در میان‌روان به سرو از گذشته‌های دور توجه می‌شده و مقدس بوده تا جایی که به خدایان هدیه می‌شده‌است، از جمله در نقش‌برجسته‌ای سومری مربوط به «اور‌نمو»، بنیان‌گذار امپراتوری دولت‌شهر سومری «اور»، او ظرف گلدانی‌شکلی را که در آن سروی قرار داده شده‌است، به «نار»، آیزد ماه، تقدیم می‌کند.

● سرو در اسطوره‌های ایران اما در ایران جلوه سرو در اسطوره و هنر پررنگ‌تر است. در دوره هخامنشی در سنگ‌نگار‌های تخت جمشید بار‌ها از آن کاج، درخت هم‌سان آن، استفاده شده‌است؛ گاه برای جداکردن صحنه‌های نمایش از یکدیگر، مثل هدیه‌آوردن دگان پلکان شرقی آیدانا، و گاه با‌احتمال برای نمایش جنگل یا مرغزار، مثل حاشیه فوقانی صحنه جدال شیر و گاو بر بدنه پلکان شرقی آیدانا. اما در میان سرو‌ها «سرو کشمر» از همه معروف‌تر است و دلیل آن عظمت، قدمت سایه‌اندازی و حرمت آن بوده‌است. سرو کشمر که به «سرو بست» هم شهرت داشته، برای ایرانیان از قداست بسیار زیادی برخوردار بوده، زیرا در سنت «هم‌دینا» اعتقاد بر این بوده که زردشت آن را از بهشت آورده و به دست خود در قریه «کشمیر»، علی‌آباد کبونی، کاشته‌است.

● یکی شاخ سرو آورید از بهشت

این باور را فردوسی بزرگ این‌گونه نقل کرده‌است: «یکی شاخ سرو آورید از بهشت/ به دروازه شهر کشمر بکشت» «حمدا... مستوتی» کاشت سرو کشمر را به «جاماسب» نسبت داده‌است و بسیاری از مورخان و نویسندگان و شاعرانی چون «ابومنصور ثعالبی»، «علی‌بن‌چهم»، «علی‌بن‌زید بیهقی»، «جهانگیر اشیدری»، «محمد دبیر سیاقی» و «محمدتقی بهار» در آثار خود آن را ستوده‌اند. این نهال بهشتی به‌تدریج برومند و تناور شد تا آنجا که بنا به روایات، در سایه آن بیش از ۱۰۰۰گوسفند آرام می‌گرفتند و مرغان بی‌شماری نیز بر شاخه‌های آن ماوا داشتند. بنا به روایتی، گشتاسب گرداگرد آن سرو تالار عظیمی بر آورده و بر هر برگ آن نام خود را نقش بسته بوده‌است.

● هر کس آن را برید، کشته خواهد شد سرو کشمر تا سالیان دراز بر پا‌بود تا اینکه در سال ۲۴۷قمری در مجلس «متوکل» عباسی از آن سخن به میان آمد و متوکل در صدد انهدام آن برآمد و به عامل خوددر نیشابور «ابوالطیب»، فرمان داد آن درخت بهشتی را قطع کند و برای او به «دار الخلافه» بفرستد. مردم نیشابور و کشمر (کاشمر) برآشفند و پذیرفتند که ۵۰هزار سکه زر بپردازند تا سرو کشمر بریده نشود. اما عمال خلیفه نیز پذیرفتند و درخت را قطعه‌قطعه کردند و خلیفه یک روز قبل از رسیدن درخت به قتل رسید و این امر مطابق با پیشگویی زرتشت بود که گفته بود: «هر کس آن را برید، کشته خواهد شد.»

در کتاب «ثمار القلوب» آمده‌است که: «چون درخت را بینداختند، زمین آن حصوصد بلرزید و به کاریزها و بنا‌ها خلل وارد آمد. انواع و اصناف مرغان، چندان بر گرد آن به پرواز در آمدند که آسمان پوشیده گشت و به انواع الحان زاری می‌کردند. چون درخت که بر ۱۳۰۰شتر نهاده بودند، به یک منزلی مقر خلیفه رسید، غلامان ترک شب‌هنگام او را پاره‌پاره کردند و به دیدار درخت نائل نیامد.» سرو کشمر که نماد عظمت و سرافرازی و جاودانگی ایران و ایرانی بود، بعد از خود در آیین‌ها و بافته‌ها و کاشی‌ها و سفال‌ها و فلز‌ها در قالب نخل و «بته‌جقه» باقی‌ماند.

سرو در نقش ایرانی

روزنامه
شهرامید
وزندگی

شنبه
۱۳۹۹ اسفند ۱۲
۲۰ شهریور ۱۳۹۹
شماره ۳۳۳۸

SHAHRARANEWS.IR

۱۳

تاریخ و هویت